

ТЕРИТОРИАЛНА КОНКУРЕНТНОСПОСОБНОСТ

TERRITORIAL COMPETITIVENESS

Недко Минчев

Nedko Minchev

БТУ „Св. св. Кирил и Методий“

„St. Cyril and St. Methodius“ University Veliko Tarnovo

Abstract: Management practice has such a long history as the regions themselves. The latter exist since ancient times, but only in the late XIX early XX century people began to raise the question of how to manage them systematically. Until then interests were directed mainly to acquiring more power and money and very few to their management. But slowly on the agenda of the society entered the idea that the main problems of the territory are associated with creating conditions for effective action and for ensuring continuity in their development. These disadvantages can be overcome in different ways depending on the internal capabilities and external conditions, but always based on the analytical work on the development, implementation and maintenance of competitive advantages. They presume the presence of potential opportunities within the territory for it to be better in different aspects of economic and social politics compared to its competitors.

Keywords: region, territory, development, competitiveness.

JEL: R11, R58

ВЪВЕДЕНИЕ

Отделните региони не създават стойност. Стойността се създава на равнище предприятие и конкурентноспособността на региона зависи от конкурентноспособността на отделните предприятия, разположени на неговата територия. Това означава, че факторите на конкурентноспособността на страната (региона) могат да бъдат само субекти на стопанската дейност, които под влияние на международната конкуренция така да формират пространствената структура на стопанството на страната (региона), че да може да се използват оптимално конкурентните предимства в международното разделение на труда.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В исторически план Теорията за конкурентните предимства заменя (без да отменя) Теорията на сравнителните предимства. Сравнителните предимства, стоящи в основата на конкурентноспособността, се определят от наличието и възможностите за използване на производствени фактори като труд, природни ресурси, капитал, инфраструктура и пр. Но вследствие от развитието на технологиите и глобализацията бизнесът постепенно се променя заедно с начина на управление, структурата на международната конкуренция и пр., което вади на преден план т.нар. конкурентни предимства. Сравнителните предимства са статични, а конкурентните – динамични, тъй като се изменят под въздействието на иновационните процеси. Поради това за запазване на конкурентните предимства се изискват постоянни инвестиции в процеса на изследване, развитие и внедряване на новости. Тези нови реалности в бизнеса налагат промяната в гледната точка относно държавата, региона като географско местоположение и обхват, а именно от място, където предприятието осъществява своята дейност, към основа за развитие на корпоративна стратегия.

В литературата се разграничават три концептуални подхода при формирането на теорията за клъстерите (Rusinova, 2015, p. 31). Първият подход акцентира върху промишлените клъстери, образувани под влиянието на икономии от агломерацията. Привърженик на тази теза е Алфред Маршал. Той разглежда клъстера като група от взаимосвързани отрасли, съсредоточени на едно място и образуващи общ локален пазар на труда и на технологиите, с което създава допълнителни изгоди за участниците.

Вторият подход акцентира върху технико-икономическите клъстери, възникнали основно на базата на междуетрасловите връзки, на отношенията с доставчиците в рамките на веригата на създаване на стойност.

Третият подход се базира на концепцията за клъстерите на Майкъл Портър. В неговата теория географската близост между предприятията се обяснява с действието на много фактори: икономии от агломерацията, урбанизация, връзки във веригата на създаване на стойност и иновации и пр.

През 1990 г. М. Портър разработва теорията за конкурентните предимства. Основните предпоставки за възникването на теорията са:

- реалните промени в световната икономика и международната конкуренция в условията на глобализация и невъзможността на досегашните теории да обяснят случващото се;
- революционните промени в технологиите;
- появата на нови индустриални страни;
- разширяване на интернационализацията на производството – предприятията започват да използват предимствата не само на страната, където са локализирани, но и на страните, където се намират техните финанси.

Конкурентоспособността се извежда като основен фактор за успеха на отделните отрасли, а също и за мястото, което заема страната, в системата на световното стопанство. Националната конкурентоспособност се определя като способността на промишлеността постоянно да създава и развива иновации. Първоначално националните предприятия придобиват конкурентни предимства, като променят основата на конкуриране. Впоследствие, за да задържат предимствата си, те трябва постоянно да усъвършенстват продуктите и то оперативно, за да не могат конкурентите им да ги догонят, т.е. конкуренцията не е равновесие, а постоянни промени. Поради това ролята на държавата в стимулирането на иновациите (обновяването и усъвършенстването) се счита за определяща. По този начин процесът на създаване и поддръжка на конкурентоспособността е локализиран. Различията в икономиките на отделните държави, в тяхната култура, население, инфраструктура, управление, национални ценности, история и пр. в една или друга степен влияят на конкурентоспособността на националните предприятия и определят набора от фактори, зависещи от конкретните, локални условия.

В икономическата литература са представени различни подходи, обясняващи причините за регионалния растеж и международната диференциация: неокласически теории, теории за кумулативния ръст, теория за експертната база, институционални теории и др.

Голяма част от изследванията на неокласиците, адаптирани впоследствие, за да обяснят регионалното развитие, всъщност са разглеждали международната конкуренция. Например работата на нобеловият лауреат Б. Олин обяснява особеностите на международната търговия. Съгласно теоремата на Хекшер-Олин търговията между две страни зависи от достъпа на всяка от тях до капитал и работна сила. В страни с излишък на капитал средните работни заплати ще бъдат по-високи от тези в страните с недостиг на капитал, поради което трудоемките производства (текстилна промишленост) в тази страни биха били твърде скъпи и неизгодни. Страните с излишък на капитали могат успешно да се конкурират за сметка на капиталоемките производства (автомобилостроене). В страните с недостиг на капитал, но с излишък на работна сила, ситуацията с конкурентоспособността е противоположна. Поради това за така описаните страни е изгодно да обменят произвежданите в тях продукти. Теоремата има своите ограничения – потребностите на жителите и на двете страни са еднакви, отсъства миграция на труда и на капитала и др.

Теоремата за ръста на Хекшер-Олин се счита за ключов неокласически постулат. Според нея работната сила и финансовите ресурси са неравномерно разпределени по страните и колкото са по-големи различията в това разпределение, толкова по-големи са ползите от специализацията на страните. За регионалното развитие това означава, че изравняването на регионите няма да доведе до развитие. Вместо изравняване трябва да се използва специализацията и да се поощрява вътрешната търговия.

В дългосрочна перспектива откритията на пазарната икономика способстват конвергенцията на депресивните и развитите региони, тъй като доходите в бедните райони растат по-бързо, отколкото в по-богатите. Този ефект се запазва при много бавно нарастване на доходността на капитала. Влагайки средства в по-беден регион, инвеститорът получава по-голям доход на единица вложени средства, отколкото при влягане на същата сума в богат регион. Богатият регион вече е изчерпал възможностите си за развитие, поради което от увеличената сума на инвестиции и доходът не нараства (снижаване на доходността на капитала).

В дългосрочна перспектива регионалната политика не е ефективна, тъй като изравняването на регионите затормозява икономическото развитие. Но с нейна помощ може да се стимулира ръстът на изостаналите региони в краткосрочна перспектива, създавайки изкуствено условия на съвършена пазарна конкуренция. Подходът на създаване на изкуствена съвършена конкуренция в изостанали региони следва да отчита т.нар. субсидирано производство. Това става възможно, ако се изравнят темпът на нарастване на работната заплата и пределната производителност на трудовите ресурси в региона. Депресивните региони са в това състояние именно поради факта, че работниците получават завишена работна заплата, която на практика не заработват в производството. В резултат дейността става нерентабилна, а несъответствието между производство и покупателни възможности увеличава инфлацията. Поради това трябва да се плаща толкова, колкото работниците реално са отработили, а излишъците да се влагат в производството, т.е. работните заплати в изостаналите райони следва да се облагат с допълнителен данък, приходите от който да се дават на предприемачите за инвестиции. От друга страна, инвестициите в изоставащите райони са безполезни, тъй като не се откупуват с времето, за разлика от инвестициите в силните райони, които носят голям икономически ефект. В дългосрочен план регионалната политика е безсмислена, тъй като не е възможно да се спре миграцията от депресивните в развитите региони.

Привържениците на т.нар. кумулативен ръст, за разлика от неокласиците (без държавна намеса регионалният ръст ще доведе до конвергенция, т.е. до сближаване на показателите на брутният регионален продукт), считат, че неконтролируемостта от държавата регионално развитие ще има дивергентен характер, т.е. ще увеличава разликите в социално-икономическото състояние на регионите.

Общият смисъл на теориите на кумулативния ръст на нобеловия лауреат Г. Мюрдал се състои в това, че пазарът увеличава, а не изглажда разрывите в развитието. Всички фактори и институции в социалната среда са взаимозависими, поради което всяко изменение в някои от тях задължително води до промени и в останалите. Измененията продължават безкрайно, което означава, че пазарните сили задълбочават всяко създадено неравенство или равенство. Развитието на територията в теорията на Мюрдал става според логиката на два взаимосвързани ефекта: обратна вълна (backwash effect) и разпространение (spread effect). Ако първият регион има по-голям темп на ръст от втория, то потокът от производствени фактори (на първо място, капитал и работна сила) ще върви от втория към първия – това е ефектът на обратната вълна. В резултат от това конкурентните предимства на първия регион се укрепват, засилват, а на втория се влошават.

Ефектът на обратната вълна не се компенсира от ефекта на разпространението, възникващ за сметка на разширяването на пазарите и научно-техническото развитие. Вторият регион може да използва резултатите от развитието на науката и техниката без допълнителни инвестиции. Решаващо значение за преодоляването или непреодоляването на обратната вълна имат политическите и социалните институции. Евтината работна сила в отсъствието на институции, способни да осигурят заетост, мигрира в агломерациите, където предприятията разполагат териториално производствата, търсейки икономии от мащаба. Банковата система ще използва депозитите от депресивните райони за инвестиране в развитие. Търговията не може да помогне на изоставащите региони за излизане от депресията, тъй като техните предприятия не са конкурентноспособни в сравнение с тези от агломерациите. От гледна точка на разширението на пазарите конкуренцията помежду им отново е в полза на предприятията от развитите райони, което допълнително ще задълбочи негативните тенденции в изоставащите региони. По този начин кумулативната причинно-следствена връзка ще способства развитието на богатите региони за сметка на депресивните.

Функционирането и развитието на регионалното стопанство става във взаимодействие с други региони и околния свят. Междурегионалните икономически връзки представляват система от икономически отношения и интереси на регионите, които се развиват в процесите на общественото произ-

водство и интензивната интеграция на регионалните пазари в общонационалната производствена верига, социокултурните и хуманитарните контакти. Връзките са обусловени от общественото разделение на труда, специализацията и териториалното разпределение на производството в зависимост от природно-географските условия, природните ресурси, развитието на инфраструктурата и обезпечеността с квалифицирани трудови ресурси.

Междурегионалното сътрудничество е едно от ключовите и приоритетни направления на държавната регионална политика. Изгражда се на базата на принципите на взаимната изгода и постигането на максимален социално-икономически ефект за всички участници. Съвременните условия налагат постоянно усъвършенстване на инфраструктурата на междурегионалните връзки, рационализация на икономическото разделение на труда, интензификация на технологичното развитие, на промишлените, търговските, комуникационните и хуманитарните проекти. Диверсификацията и оптимизацията на междурегионалните връзки са насочени към повишаване на благосъстоянието на населението, укрепване на териториалната цялост и безопасност.

Съвременната теория на междурегионалните икономически взаимодействия (взаимодействия между регионалните икономики) интегрира теориите за пространствено разпределение на производството с производствените фактори, междурегионалните икономически връзки и пр. Използват се резултати от теорията за общото икономическо равновесие и международната икономическа интеграция. Основен момент в теорията е математическата многоцелева оптимизация, теория на игрите, груповото изработване на решения и пр.

В системния анализ на междурегионалното взаимодействие основна роля имат три фундаментални понятия (Rusimova, 2015, с. 39): оптимум на Парето, ядро и икономическо равновесие. Оптимумът на Парето в многорегионалната система представлява множество варианти на развитие на икономиката, които нито подобряват, нито влошават състоянието в едни или други региони. Но различните оптимални варианти (по Парето) не са еднакво изгодни за отделните региони. Ядрото на многорегионалната система представлява множество подобни варианти на развитие, в осъществяването на които са заинтересовани всички региони, което от своя страна прави неизгодно отделянето на някои региони от системата. Ядрото се състои само от оптимални, според Парето, варианти. Регионите са заинтересовани от икономическо сътрудничество, носещо им допълнителен ефект. Множеството от оптимални точки описва възможните изходи от взаимния обмен, в резултат на който благата се разпределят по такъв начин, че всяка от страните получава най-голямото възможно удовлетворение. Състоянието на оптимум по Парето е онази ситуация, при която всяко следващо изменение на наличните блага и ресурси влошава положението дори и само на един субект от икономическата система. Общото икономическо равновесие означава, че посредством обмена по конкурентни цени е постигнато такова разпределение на благата, че няма интерес към по-нататъшни сделки, включително и за преразпределение на ресурси между производствените отрасли. Конкурентният пазар е определил ефективния обем производство от даден продукт и необходимите за това ресурси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Може да обобщим, че основната роля в процеса на развитие на териториалната конкурентоспособност е провеждането на политика и реализирането на регионална стратегия, чиято цел е създаването на благоприятни условия за производство на добавена стойност в рамките на предприятията.

REFERENCES

1. **Rusinova, O. S.** Regional management and territorial planning. Stavropol, 2015. (in Russian)

За контакти:

Недко Минчев, доцент, доктор
Служебен адрес: Велико Търново 5000, ул. „Арх. Георги Козаров“, № 1А,
Корпус 4, катедра „Стопанско управление“, Стопански факултет,
Ел. поща: n.minchev@ts.uni-vt.bg
